

Atatürk'ün Müzik Anlayışı ve Yaşadığı Dönemde Türk Müziğindeki Değişim

Nuray TEZCAN*

Özet**

Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde ülkemizde yaygın olan müziğin, çağdaş bir toplumu temsil etmediğine ve diğer birçok alanda olduğu gibi müzik alanında da devrim yapılması gerektiğine inanan Atatürk, geleneksel Türk müziğine dayanan ve çok sesli Batı müziği teknikleriyle işlenmiş milli ve çağdaş bir Türk müziği anlayışının oluşturulmasını gerekli görüyordu. Atatürk bu amaçla, ülkemizdeki müzik hayatının geliştirilmesi için yurt dışından konusunda uzman müzik adamlarının davet edilmesi, müzik konusunda nitelikli bir eğitim için gerekli okulların açılması ve yetenekli öğrencilerin yurt dışına gönderilerek yetiştirilmesi konusunda direktifler vererek yapılan çalışmalarını yakından takip etmiştir. Bununla birlikte, yaşadığı dönemde yapılan bu çalışmalar ve yaşanan değişim, toplumun bazı kesimleri tarafından olumlu, bazı kesimleri tarafından da olumsuz karşılanmış ve buna bağlı olarak fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Ayrıca, yapılan çalışmaların topluma yeteri kadar aktarılabilmesi ve anlatılabilmemesi de değişim sürecinin beklenen sonuçlara ulaşmasını engellemiştir. Yaşanan zorluklara rağmen, Atatürk'ün yaşadığı dönem, müzik alanında önemli çalışmaların yapıldığı ve değerli sanatçıların yetiştiği bir dönem olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, müzik, çağdaş Türk müziği, konservatuvar

The Musical Understanding Of Atatürk And The Change In Turkish Music At The Period That He Lived

Abstract

Atatürk, who believed that the music which was common in the ages that the republic has been declared was not representing a modern society and a revolution should have been made in the music as made in other areas, got sight of that it was a necessity to form a contemporary Turkish music which was based on traditional Turkish music and processed by polyphonic Western music. Therefore, in order to develop the musical mentality, he gave instructions to invite expert musicians from abroad, to open schools that would provide qualified education on music and to send talented students abroad for education and he followed up all the actions closely. All the activities done were concluded in a short time, the conservatoire was opened through the reports prepared by the musicians and lots of precious composers and performers were trained up. By time, these actions and changes were welcomed by some while unwelcomed by the others and this situation created conflicts. Furthermore, activities done couldn't cite to public sufficiently. Thus, it hadn't been reached expected results of change process. However, that situation created conflicts which interrupted the other actions that would be handled, the period of fifteen years after the declaration of republic was the period in which the basis of the contemporary Turkish music was formed and important musical activities were done.

Keywords: Atatürk, music, contemporary Turkish music, conservatoire

* Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi.

** Çalışmaya olan katkılarından dolayı Sayın Yrd. Doç. Dr. Çetin Körükçü'ye teşekkür ederim.

Giriş

Yirminci yüzyılın başında, uzun yıllar süren savaşların etkisi ve Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelen değişime ayak uydurulamaması sonucu, ekonomisi çökmüş, iktidardaki hükümetlerin bilinçsiz ve teslimiyetçi yönetimi ile her alanda gücünü ve itibarını kaybetmiş olan Osmanlı Devleti'ne, Batılı ülkeler “hasta adam” gözüyle bakıyordu. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin varlığı 1923 yılında fiilen ve resmen sona ererken, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için tek bir hedef vardı: Her alanda gerçekleştirilecek devrimler ile batılı, çağdaş, laik ve her yönden bağımsız bir devlet olmak. Büyük bir değişim süreci gerektiren bu hedefe ulaşmak için esas kabul edilen Atatürk Devrimleri'nin temelinde ise çağdaşlaşma fikri yatıyordu. Toplumsal hayatın her kesiminde algılanabilmesi çaba gerektiren çağdaşlaşmanın gerekliliği ise aşağıdaki sözlerle özetlenebilir:

“Çağdaşlaşma, kaynakları usçu (akılcı) bir biçimde kullanarak çağdaş bir toplum kurmayı amaç edinen bir eylemdir. Çağdaş toplum, teknoloji toplumsal dayanışma, kentleşme, okur-yazarlık, toplumsal hareketlilik ve ulusal kimlik bilinci gibi öğelerin yaygın olduğu bir toplum olarak tanımlanabilir. Günümüzde uygulaması nasıl olursa olsun çağdaşlaşmak istemeyen hemen hiçbir ülke yoktur ve bu amaçla başka ülkelerin başarılarından yararlanıp esinlenerek eski toplumlarını değiştirmek ve yenileşme özlemi dünyanın her köşesine yayılmış ve çağdaşlaşma devrimi başlamıştır.”¹ Bu noktadan hareketle, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan süreçte, toplumsal hayatın her alanında görülen değişim, kültür ve sanat alanında da kendisini göstermiş ve çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti için müzik alanında da devrim yapılması ihtiyacı gündeme gelmiştir.

“Bir milletin musiki zevki nazar-ı itibara alınmadıkça (önemsenmedikçe), onun yükseltilmesine imkan olmadığını Montesquieu'da okumuştum. Bu çok doğrudur ve işte bundan dolayı bu sanatın inkişaf ettirilmesine (geliştirilmesine) kendimi bağlı sayıyorum.”² diyen Atatürk, müzik alanında yapılan devrimlere öncülük ederek, yurt dışından konusunda uzman müzik adamlarının davet edilmesi, müzik konusunda nitelikli bir eğitim için gerekli okulların açılması ve yetenekli öğrencilerin yurt dışına gönderilerek yetiştirilmesi için direktif vermiş ve bu konuda yapılan çalışmalarını yakından takip etmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Atatürk'ün Türk müziği hakkındaki görüşleri, ikinci bölümde ise yaşadığı dönemde meydana gelen değişim anlatılacaktır. Daha sonra, yaşanan değişim sürecinin toplum üzerindeki etkisi açıklanacak, son bölümde ise Atatürk'ün Türk müziğine olan yakınlığından bahsedilecektir.

Atatürk'ün Türk Müziği Hakkındaki Görüşleri

Atatürk, 14 Ekim 1925'te İzmir Kız Öğretmen Okulu'nu ziyaretinde, öğrencilerin “Hayatta musiki lazım mıdır?” sorusuna şu cevabı vermişti:

“Hayatta musiki lazım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alakası olmayan mahlukat insan değildir. Eğer mevzu bahis olan hayat insan hayatı ise, musiki behemehal (mutlaka) vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru (sevinci) ve her şeyidir. Yalnız musiki-nin nev'i şayan-ı mütalaadır (türü üzerinde düşünülmelidir).”³

Yüksek niteliklere sahip müziğin insan hayatındaki önemini yukarıdaki sözleriyle belirten Atatürk, bu konudaki çalışmalarını 1930'ların başlarında yoğunlaştırmıştır. 1934 yılında yaptığı bir konuşmada ise, bu alanda yapılacak değişimin zorunluluğu ve yeniliklere öncelik verilmesi gerektiğini şu sözleriyle vurgulamıştır.

“Arkadaşlar! Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu, yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletmeye yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguların, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce,

¹ Suna Kili, *ATATÜRK DEVRİMİ: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2006, s. 95.

² Muammer Sun, *Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları*, Ajans Türk Kültür Yayınları, 1969, s. 24-25.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, 1906-1938, İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s. 231.

genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak; bu güzeyde, Türk ulusal musikisi yükselir, evrensel musikide yerini alabilir.⁴

Atatürk'ün konuşmasında geçen "son musiki kurallarına göre işlemek" sözü, yapılmak isteneni açık bir şekilde ifade etmektedir. "Çünkü bu söz birçok çalışma alanını içermektedir. İster armonize edilsin, ister yararlanılsın ve isterse gücün yettiğince soyutlansın. Kısacası; özgürce yaratılabilir ulusal öz içinde."⁵ Değişime kısıtlama getirmeyen ve taklitçiliğe özenmeyen bu düşünce doğrultusunda Atatürk, Türk müziğinin esas alınarak çok sesli Batı müziği teknikleriyle geliştirilmesini istiyordu. Atatürk'e göre: "Biz Garbinkini hürmetle dinlediğimiz gibi, bizim musikimiz de bütün dünyada hürmetle dinlenecek bir halde olmalıydı."⁶

Bazı kaynaklar, Atatürk'ün müzik anlayışı bakımından Ziya Gökalp'ten etkilendiğini belirtmektedir. Ziya Gökalp'e göre, yirminci yüzyılın başlarında memlekette üç türlü müzik vardı. Doğu müziği, batı müziği ve halk müziği. Farabi tarafından Bizans'tan alınan doğu müziği, ulusal müziğimiz değildi. Halk müziği ulusal kültürümüzün, Batı müziği de uygarlığımızın müziği olduğundan ikisi de bizler için yabancı değildir. Öyleyse "Milli müziğimiz memleketimizdeki halk müziği ile garp (batı) müziğinin imtizacından (kaynaşmasından) doğacaktır."⁷ Bu düşünce doğrultusunda Gökalp; halk müziğini batı müziğiyle birleştirmekten söz ederken, Atatürk, "Ulusal müziğimizi... işlemekten" bahsetmiş ve Batı'nın "müziğinin" değil, "müzikçiliğinin alınması üzerinde durmuştur. Diğer bir ifadeyle, dışarıdan "yol, yöntem, teknik, araç-gereç" alınmalıdır, çünkü "ürün" içeride kendi yurdumuzda oluşacaktır.⁸

Şevket Süreyya Aydemir'in Tek Adam isimli üç ciltlik eserinde, bu konu ile ilgili olarak verilen bilgiye göre:

"Atatürk'ün Ziya Gökalp'e fazla bir ilgisi görülmemiştir. Özel konuşmaları sırasında Gökalp hakkındaki görüşlerinin hayranlık ifade etmediği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak; Atatürk'ün Ziya Gökalp'ten fikir ve ilham aldığına ortaya koyabilmek için şimdilik yeterli delil yoktur."⁹

Türk müziğinin yaşatılması konusunda büyük gayret gösteren Rauf Yekta Bey, Ziya Gökalp'in görüşlerini şu şekilde yorumlamaktadır.

"Elhâsıl üstadın yanlış olarak Şark musikisi tesmiye ettiği (adlandırdığı) yüksek ve âlimhâne musikimizi Bizans'tan alınmış ecnebi bir musiki; halk şarkılarımızı da bizim asıl milli musikimiz olarak göstermesi hakayık-ı tarihiyyeye (tarihi gerçeklere) uymayan bir iddiâdır; O derecede ki, edebiyat tarihinden bahseden bir zâtın; Türk edebiyatı Aşık Ömer'in, Yunus Emre'nin şiirlerinden ibarettir; Nedîm ve emsali şairlerimiz sözleri milli değildir... demesi ile bu iddia arasında hiçbir fark yoktur."¹⁰

1930 yılında yabancı bir gazeteciyle yaptığı görüşmede, gazeteci; Batı müziğinin bugünkü haline gelinceye kadar dört yüz sene geçtiğini ve Türk müziğindeki değişimlerin zaman alacağını belirtmiş, Atatürk ise buna karşılık "Bizim bu kadar zaman beklemeye vaktimiz yoktur. Bunun için garp musikiciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz"¹¹ cevabını vermiştir. Yaptığı devrimlerde kısa sürede sonuca ulaşmış olan Atatürk; müzik alanında da benzer sonuçlar elde etmeyi beklemiştir. 1934 yılında musiki devrimini gerçekleştirmek için kurulan komisyonun yaptığı ilk toplantı dört saat kadar sürmüş ve bu süre içinde Atatürk birkaç defa telefonla arayarak durum hakkında bilgi almak istemiştir.¹² Yukarıda yabancı gazeteciye söylediği gibi beklemeye vakti olmayan Atatürk, kısa zaman içinde olumlu sonuçlar elde etmek istemiş, fakat bu konuda istediği noktaya varamamıştır.

⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I; 1919-1938, İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961, s. 378.

⁵ Muammer Sun, a.g.e., s. 29.

⁶ Cemal Anadol, Mehmet Kara, Atatürk ve Sanat, Yayılım Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 67.

⁷ Bülent Bora, ZİYA GÖKALP Eserlerinden Seçmeler "Türkçülüğün Esasları", İstanbul, 1992, s. 180-181.

⁸ Oğün Atilla Budak; Türk Müziğinin Kökeni -Değişimi, Kültür Bakanlığı Yayınları/2392, Ankara, 2000, s. 140.

⁹ Şevket Süreyya Aydemir, TEK ADAM Mustafa Kemal, 3. cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s.175.

¹⁰ Rauf Yekta ; "Ziya Gökalp Bey ve Milli Musikimiz Hakkındaki Fikirleri", Yayına Hazırlayan: İsmail Akçay, Musiki Mecmuası, İstanbul, 1997, s.

¹¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1918-1937, İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961, s. 89.

¹² Enis Tombul, "Musikide Devrim: Cumhuriyet Döneminde Türk Musikisine Devlet Müdahalesinin Hikâyesi", Musikîşinas Dergisi, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü Yayını, İstanbul, 2006, s. 74.

1923-1940 Döneminde Türk Müziğindeki Değişim

Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan değişim sürecinde ülkedeki müzik hayatının şekillenmesi ve yüksek seviyede bir müziğin icra edilmesini sağlayacak kurumların oluşturulması amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan bazıları aşağıda belirtilmiştir:

- Müzik-yı Hümayun 1924 yılında İstanbul'dan Ankara'ya nakledilerek Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti adını almıştır. (Bugünkü adıyla Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası)
 - Müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Musiki Muallim Mektebi açılmıştır (1924). Bu okuldan yetişen öğretmenler okullarda Batı müziğine dayalı öğretim yapmışlardır.¹³
 - Dârü'l-elhan'ın Türk Musikisi bölümü kapatılarak, okulun adı da İstanbul Konservatuvarı olarak değiştirilmiştir (1926). Daha sonra okul İstanbul Belediye Konservatuvarı adını almıştır. Bu dönemde "Alaturka Musiki Tasnif ve Tespit Heyeti" adı altında üç kişilik bir heyet kurulmuştur Bu heyet Türk Musikisi'nin Klasikleri serisinden 180 şarkının nota ve güftesini, Dini Ezgiler serisinden de 6 ciltlik Tekke Musikisi örneklerini tespit ve tasnif ederek yayımlamıştır (1926-1939).¹⁴
 - Milli Eğitim Bakanlığı, müzik ve tiyatro sanatına çağdaş bir öz ve biçim vermek üzere, Ankara'da Milli Musiki ve Temsil Akademisi'ni kurmuştur (1934). Bir yıl sonra da Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü çalışmaya başlamıştır. Genel olarak kuruluşun görevi: "*ülkede bilimsel ilkelerin kapsamı içinde ulusal müziği işlemek, yükseltmek, yaymak; sahne temsilinin her dalında ehliyetli olan elemanlar yetiştirmek ve müzik öğretmeni yetiştirmektir.*"¹⁵
 - Halk müziğimizin derlenmesinin ve kompozitörler tarafından işlenmesine önem verilmiştir. Folklor ve halk müziği araştırmaları yapmak amacıyla Macar besteci ve etnomüzikolog Bela Bartok ülkemize davet edilmiştir. 1926-1929 yılları arasında Anadolu'ya dört derleme gezisi düzenlemiş, bu gezilerde derlenen ezgiler "Halk Türküleri" adı altında 15 defter halinde yayımlanmıştır. 1929'daki 4. gezi sırasında bazı halk oyunlarımız filme de alınmıştır.
 - 1924 yılından itibaren Avrupa'ya müzik öğrencisi gönderilmiştir. Cemal Reşit Rey (daha önce başka imkânlar ile Avrupa'da müzik eğitimi almıştır), Ulvi Cemal Erkin, Ahmet Adnan Saygun, Necil Kazım Akses, Hasan Ferit Alnar gibi tanınmış kompozitörlerimiz bu imkândan faydalanmışlardır.¹⁶ Avrupa da eğitim alan bu bestecilerden Ahmet Adnan Saygun, 27 yaşında Cumhuriyet tarihinin seslendirilmiş ilk opera eseri olan Özsoy'u¹⁷ bestelemiştir. Ahmet Adnan Saygun'un henüz 27 yaşındayken ve 2 ay gibi bir sürede bestelediği Özsoy operasının librettosu (opera metni) Münir Hayri Egelî tarafından kaleme alınmıştır.¹⁸
 - Ankara Devlet Konservatuvarı kurulmuştur (1936).
- Müzik alanında gerçekleştirilen bu değişim sürecinde Atatürk'ün direktifiyle yurt dışından, konusunda uzman müzik adamları ülkemize davet edilmiştir. Lico Amar, Joseph Marx, Paul Hindemith, Carl Ebert bu uzmanlardan bazılarıdır. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kurulmasında büyük payı olan Alman besteci Paul Hindemith'le¹⁹ ilk sözleşme 27 Mart 1935'te Berlin'de imzalanmıştır. O dönemde Yüksek Tedrisat Umum Müdür Vekili olan Cevat Dursunoğlu ve Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Şube Müdürü olan Cevat Memduh Altar, Hindemith'in Türkiye'ye gelmesi için büyük bir çaba sarf etmiştir.²⁰ 1935 ve 1937 yılları arasında

¹³ Budak, a.g.e, s. 172.

¹⁴ Ahmet Şahin Ak, *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29-30.

¹⁵ Özdemir Nutku, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 54.

¹⁶ Adı geçen besteciler Atatürk'ün direktifiyle müzik eğitimi almak üzere, Avrupa'ya gönderilmiş, daha sonra yurda dönerek konservatuvar ve diğer müzik okullarında sayısız öğrenci yetiştirmişlerdir. Müzik tarihimizde "TÜRK BEŞLERİ" olarak adlandırılan bu beş besteci, Cumhuriyet dönemi müzik devriminde çok önemli rol oynamışlardır.

¹⁷ Bestelenmesi fikri, 1934 yılında İran Şahı'nın ülkemizi ziyareti nedeniyle Atatürk tarafından ortaya atılmıştır. Konusu; Türkler'in Orta Asya'dan başlayan ve Anadolu'da yeni bir devlet kurmalarına kadar devam eden tarihi sürecin gelişimini ve Türk-İran halklarının kardeşliğini içermektedir.

¹⁸ A. Adnan Saygun, *Atatürk ve Musiki*, Seveda- Cenap And Müzik Vakfı Yayınları, Ankara, 1987, s. 38-41.

¹⁹ Paul Hindemith (1895-1963); Alman besteci, icracı, hoca, araştırmacı, yazar. Avrupa'da çok önemli bir müzik adamıdır. Hayatı boyunca büyük başarılarla imza atan Hindemith, 20 yaşında Frankfurt Operasında başkemancı, 25 yaşından itibaren opera bestecisi, viyolacı, 32 yaşında kompozisyon hocası olmuştur. 40 yaşında Ankara Devlet Konservatuvarının kurulması ve ülkemizdeki müzik hayatının düzenlenmesi için başkanın ve raportör olarak davet edilmiştir. Amerika'da Harvard ve Yale üniversitelerinde ders vermiş ve 56 yaşında Viyana Filarmoni Orkestrasının şefi olmuştur.

²⁰ Cevat Memduh Altar vd., *Atatürk Türkiye'sinde Müzik Reformu Yılları*, Filiz Ali Laszlo "Atatürk ve Ankara Devlet Konservatuvarının Kuruluşu", 1987, s. 74.

Ankara'ya birkaç kez gelerek çeşitli raporlar ile birlikte Konservatuvar'ın yönetmeliğini de hazırlayan Hindemith, hazırladığı raporlarda Konservatuvar'daki hangi odanın hangi amaçla kullanılacağını, mevcut enstrümanların teknik durumunu, öğretmenlerin öğrencilerini nasıl eğitmesi gerektiğini belirtmiş, konser biletleri ve gümrük işlemleri üzerindeki vergi oranlarının yüksekliğini eleştirecek kadar da ayrıntıya girmiştir. Yine aynı raporlarda Türk müziğinin ileri bir müzik olduğunu ve yeterli imkân verilirse uluslararası alanda kabul göreceğini belirterek, Türk bestecilere şu öneride bulunmuştur:

“Türk bağdar (besteci) aradığını ülkesinin eski köy küğünde (müzik) bulacaktır. Tonal, düzüm-sel ve biçimsel yapısıyla bu küğ pek çok yordamda kullanılabilir kerte yalnızdır. Duygusal içeriği çok çeşitli esinler sunar. Taze ve tükenmemiş olup ezgileri henüz aşırı yontulmuş değildir ve çok sesli işlemeye gönüllüce baş eğer.”²¹

Yine aynı dönemde, İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın iyileştirilmesi amacıyla İstanbul Belediyesi tarafından 1931 yılının sonlarına doğru davet edilen Joseph Marx²² yaptığı incelemeler sonucunda, Türk musikisinin geliştirilebileceğini, fakat esaslarının bozulmaması gerektiğini söyleyerek, Belediye'ye sunduğu raporda şunları belirtmiştir:

“...İstanbul doğu ile batının arasında mütevassıt olmak üzere kültür bakımından pek müsait bir durumdadır; bu sebeple her iki yandan istifade ve pek mükemmel inkişaf edebilir. Bu hal bilhassa musiki için de variddir (geçerlidir). İnsan şu milli musikiyi sık sık işittikçe onun avrupâî manasile işlenmeye ne kadar fevkalâde elverişli olduğunu tekrar tekrar tasdik ettikçe bu vadiye şimdiye kadar bu derece az iş yapılmış olmasına hem teessüf ediyor, hem de hayrette kahyor. Türk musikisi benim fikrimce avrupâî manasile de, mühim bir kültür âmili(faktörü) halinde terakki etmeye (gelişmeye) muhakkak ki kabiliyetlidir. Yalnız onu Batı musikisinin tekniği ile aşılıyarak milliyetinden çıkarmak ve bu suretle hususiyetinden mahrum etmek tamamıyla hata olur. Milliyetsiz büyük sanat yoktur, vatan toprağına ve vatan sesine bağlılık mutlaka lazımdır. Yoksa sanat kıymetsiz, kansız bir özentiyeye yozlaşır.”²³

Müzik Alanındaki Değişimin Toplum Üzerindeki Etkisi

Cumhuriyet'in ilanından sonra müzik alanında yapılan çalışmalar toplumun bir bölümü tarafından kabul görürken, bir diğer bölümü tarafından da olumsuz karşılanarak eleştirilmiştir. Muammer Sun, Atatürk'ün yapmak istediklerini *“Atatürk mümkün olanı değil, gerekli olanı aramıştır. Ve, elindeki olanaklar içinde bunu başarmaya çalışmıştır”* diyerek desteklemiş, fakat sonucu, *“Türk devriminde müzik önemsenmiştir, fakat fonksiyonel olamamıştır”* diyerek özetlemiştir.²⁴ Bazı sanatçılar Türk müziğinin işlenemeyeceğini ileri sürerken, bazıları tam tersine bunun mümkün olabileceğine inanmıştır. Müzik adamlarının kendi aralarında bile fikir birliğine varamamış olmasının sebeplerinden biri de, o zamana kadar Türk musikisi tarihini anlatan gerçek anlamda bir kaynağın yazılmamasıdır. *“Yazmaktan daha çok yapma, yapmaktan daha az yazma”²⁵* alışkanlığının benimsenmesi ile çok sayıda değerli eserin kayıt altına alınmamış olması güvenilirdir, yazılı bir tarihin oluşmasını da engellemiştir.

Türk musikisinin yozlaşmış unutulmasını önlemek için çaba harcayan ve 1943 yılında İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda Türk Musikisi bölümünü kuran müzikolog Hüseyin Saadettin Arel yazdığı bir yazıda;

“Türk Musikisi, bugün tahayyülüne (hayal etmeye) bile cesaret edemeyeceğimiz bir derecede ilerlemeye kabiliyetlidir ve ilerlemeye yarayacak ne varsa hepsine tohum halinde ve fazlasıyla maliktir (sahiptir). ... Madem ki Türk Musikisi ilerlemeye hizmet eden her türlü malzemeye fazlasıyla malik bulunuyor, o halde ilerlemenin filen tahakkuku için bu malzemeyi kullanabilecek mahir (becerikli)

²¹ Paul Hindemith, *Türk Küğ Yaşamının Kalkınması İçin Öneriler 1935/1936*, Çeviren: Gültekin Oransay, Küğ Yayını, İzmir, 1983, s. 99.

²² Joseph Marx (1882–1964) O zamanki Avusturya'nın Graz şehrinde doğmuştur. Üniversiteyi bitirmiş, Degner'den müzik eğitimi almış, Viyana'daki Yüksek Müzik Okulu'na rektör olmuştur. Senfonileri, oratoryosu, koro ve oda müziğine ait eserleri bulunmaktadır.

²³ “Tarihi Vesikalar: İstanbul Belediye Konservatuvarı Hakkında Prof. Joseph Marx'ın Raporu”, *Musiki Mecmuası*, No.11, İstanbul, 1949, s. 18.

²⁴ Sun, a.g.e., s. 30.

²⁵ Hüseyin Saadettin Arel, “Türk Musikisinin Tarihine Dair”, *Musiki Mecmuası*, Sene 1, No. 3, 1948, s. 3.

ustalardan, yani bestekârlardan başka bir şeye hacet yok demektir. Gerçekten de vaziyet bundan ibarettir. Biz bestekâr yetiştirmek mecburiyetindeyiz; öyle bestekârlar ki hem Türk musikisini, hem de Batı musikisini - her ikisinde eserler yazabilecek kadar- iyi bilsinler”²⁶

sözleriyle müzisyenlerin her iki müzik türünü de bilmesi gerektiği fikrini desteklemiştir.

Atatürk'ün Batı müziğine önem vermesi Batı müziği taraftarlarınca yanlış değerlendirilmiş; Atatürk'ün yalnızca Batı müziğini is-tediği, Türk müziğini yasakladığı şeklinde yorumlar yapılmıştır. Gerçekte Türk müziğini hor görmeyen, her zaman zevk alarak dinleyen ve çeşitli iddiaların aksine aleyhinde de herhangi bir söz söylemeyen Atatürk, ciddiyetsiz ve özensiz olarak icra edilen müziğe karşıydı. 1928 yılında Sarayburnu'nda bir musiki derneğinden dinlediği fakat gerek müzisyenlerin görünüşü, gerekse böyle bir geceye yakışmayan özensiz müzik icrasından memnun olmayarak konserden sonra söylediği, “Bu musiki bizim heyecanımızı ifade etmekten uzaktır” sözü üzerine Türk musikisi bir süre radyolardan kaldırılmıştır. Vasfi Rıza Zobu hatıralarında, Atatürk'ün Dellalzâde İsmail Efendi'nin İsfahan makamındaki bestesini dinledikten sonra, kendisine bu konuda şunları söylediğini belirtiyor:

“Ne yazık ki, benim sözlerimi yanlış anladılar... Şu okunan ne güzel bir eser, ben zevkle dinledim, sizler de öyle. Ama bir Avrupahya bu eseri, böyle okuyup da bir zevk vermeğe imkân var mı? Ben demek istedim ki bizim seve seve dinlediğimiz Türk bestelerini, onlara da dinletmek çaresi bulunsun, onların tekniği, onların ilmi ile, onların sazları, onların orkestraları ile, çâresi her ne ise, örneğin Ruslar ne yapmışlarsa... Biz de Türk musikisini milletlerarası bir sanat haline getirelim. “Türk'ün nağmelerini kaldırıp atalım, sadece garp milletlerinin hazırdan musikisini alıp kendimize mal edelim, yalnız onları dinleyelim” demedim... Yanlış anladılar sözümü, ortalığı öyle bir velveleye verdiler ki... Ben de bir daha lâfını edemez oldum.”²⁷

Atatürk, Türk musikisinin radyolardan kaldırıldığı dönemi, Batı müziğinin toplumda yer etmesini ve anlaşılmasını sağlayacak bir geçiş dönemi, yaşadı da devrim yapmak isteyen bir ülkede katlanılan fedakârlık olarak kabul etmiş; fakat yasak kendisinin de dinlediği bir Türk musikisi konserinden sonra kaldırılmıştır.

1926 yılında Darülelhan'ın, Türk Musikisi bölümünün kapatılmasına ve 1934 yılında bir süreliğine, radyolardan Türk musikisi yayınının kaldırılmasına tepki gösteren Türk musikisi sanatçıları, bir yandan dernekler kurup radyo yayınlarıyla çalışmalarına devam etmiş, diğer yandan da eski eserleri notaya alarak, nazari konularda çalışmalar yapmış ve bunları yayınlamışlardı. Radyolardan Türk musikisi yayınının kaldırıldığı dönemde halkın arayış içine girerek özellikle Mısır filmlerinin etkisiyle Arap müziğine yöneldiği ve bu durumun milletin musiki zevkine zarar verdiği gözlenen bir diğer sonuçtur.²⁸

Atatürk'ün Türk Müziğine Olan Yakınlığı

Her çeşit müziği seven, şarkı ve türkü dinlemekten hoşlanan Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türk musikisine olan özel ilgisi birçok kaynaktan aktarılmaktadır. Atatürk döneminde Çankaya Köşkü'nde bir incesaz heyeti mevcut olup, bu heyet Hafız Yaşar Okur tarafından idare edilmiştir.²⁹ Ünlü Türkoloji uzmanı Lord Kinross eserinde, Atatürk'ün düzenlediği toplantılarda alaturka müzik çaldırıldığını ve kendisinin de esere eşlik ettiğini yazmıştır.³⁰ Falih Rıfki Atay ise Atatürk için şu sözleri yazmıştır:

“Yalnız Rumeli folklor türkülerini mat sesi ile güzel ve tath söylemekle kalmaz, klasik alaturka musikisi makamlarını da bilirdi. Kafaca batı musikisine inanmış, zevkçe alaturkaya bağlı kalmıştı.”³¹

²⁶ Hüseyin Sadettin Arel, “Türk Musikisi Nasıl İlerler?” ; *Musiki Mecmuası*, No:11, İstanbul, 1948, (1998, Sayı: 462, “Dünden Bugüne Arel”, Arel'den -2).

²⁷ *Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri*; Açık Oturum, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü Yayını, 1, Birinci Baskı, İstanbul, 1980, s. 48-49 (Konuşmacılar: Murat Belge, Ercüment Berker, Muammer Sun, Çinuçen Tanırkorur, Hilmi Yavuz, Faruk Yener).

²⁸ Yalçın Tura, *Türk Musikisinin Meseleleri*, 1988, s. 42.

²⁹ H. Erdoğan Cengiz, Yaşanmış Olaylarla Atatürk ve Müzik: *Riyâset'i Cumhuriyet İnce Saz Hey'eti Şefi Binbaşı Hafız Yaşar Okur'un Anıları (1924-1938)*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993.

³⁰ Lord Kinross, *ATATÜRK Bir Milleti Doğuşu*, Çeviren: Necdet Sander, Akdeniz Yayıncılık, 16. Basım, İstanbul, 2005, s. 541.

³¹ Falih Rıfki Atay, *ÇANKAYA*, İstanbul, 1984, s. 31.

Özellikle fasıl³² müziğini çok seven Atatürk, Münir Nurettin Selçuk, Melek Erdik, Müzeyyen Senar, Safiye Ayla ve Selâhaddin Pınar gibi cumhuriyet döneminin ünlü ses ve saz sanatçılarından bu müziği dinlemiştir. Fasıl müziğine olan ilgisi Harp Okulu yıllarına dayanan Atatürk'ün sınıf arkadaşlarıyla toplanarak eser geçtiği bilinmektedir.³³ Fasıl yapılan bir akşam, Selâhaddin Pınar'ı büyük bir zevkle dinlerken çaldığı sazı beğenmeyerek, “*Bu madeni sazı (cümbüş) değiştirin. Bunda, bizim geleneksel tanburumuzun uygunluğu yok*” diyerek bu konudaki hassasiyetini göstermiştir.³⁴ O dönemin ve Türk sanat müziğinin en önemli sanatçılarından biri olan Müzeyyen Senar, anılarında, Atatürk'ün en çok hicaz, hicazkâr, kürdilihicazkâr, nihavend, uşşak, hüzzam, ısfahan, rast ve hüseyini makamlarını sevdiğini, fasıl müziğinin icra edildiği akşamlarda fasılın mutlaka Rumeli türkülleri ile bitirildiğini ve Atatürk'ün bu türkülere eşlik ettiğini anlatmaktadır.³⁵ Atatürk'ün çok severek okuduğu “Pencere Açıldı Bilal Oğlan” adlı Rumeli türküsü, repertuarımıza Atatürk tarafından kazandırılmıştır.³⁶

Sonuc

Türk milletini her alanda çağdaş milletler seviyesinde görmek isteyen ve bu amaçla Cumhuriyet'in ilanından sonra müzik alanında da devrim yapılması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Atatürk, Türk halkının yüzyıllar boyunca, nesilden nesile aktararak yaşattığı kendi öz müziği esas alınarak ve çok sesli Batı müziği kullanılarak dünya çapında kabul gören bir müzik anlayışının yerleşmesi için çalışmıştır.

Bu amaçla yurt dışından davet edilen, konusunda uzman müzik adamları, Türk müziğinin aslını kaybetmeden çok sesli Batı müziği teknikleriyle işlenebileceğini fakat özünden kopararak yapay bir müziğe dönüşmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ne var ki, dünya çapında kabul gören çağdaş bir Türk müziği için çalışmalar sürerken değişimin yaratıcıları halktan kopuk bir müzik anlayışı oluşturarak halkın duygularını ifade etmekte yetersiz kalmışlardır. Bu kopukluğun temelinde ise, halk müziği ile bugün Türk sanat müziği olarak bilinen müziğin birbirinden çok farklı iki müzik olarak algılanması yatmaktadır. Gerçekte bu iki müzik, aynı kaynaktan beslenen ve aynı kültüre ait insanların duygularına farklı üsluplarla hitap eden müziklerdir. Buna rağmen süreç içinde, Türk sanat müziği yabancı bir kültürden gelmiş gibi düşünülerek ihmal edilmiş, eğitimden mahrum bırakılmıştır. Bunun sonucunda halk, yapılan çalışmalarla duygusal bağ kuramamış, değişime yabancı kalmış ya da yeterince benimsememiştir.

Bu yabancılaştırmanın bir diğer boyutu, millî ve çağdaş bir müziğin nasıl yaratılacağı ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan Türk müziğine karşı mesafeli duruş, diğer taraftan millî ve çağdaş bir müzik yaratma düşüncesi, alaturka-alafranga zıtlaşması yaratmıştır. Oluşturulmak istenen çağdaş Türk müziğine hiçbir şey getirmemiş, aksine ondan çok şey götürmüş olan bu zıtlaşma, yalnızca Türk müziğine ya da yalnızca Batı müziğine önem verilmesi gerektiğini savunanların varlığı, yapılan çalışmaların arzulanan noktaya gelmesini engellemiştir.

Bununla birlikte, Atatürk'ün yaşadığı dönem, müzik alanında birçok gelişmenin yaşandığı, çeşitli okulların ve konservatuvarın açıldığı, çok değerli müzik adamlarının ve uluslararası alanda kabul görmüş bestecilerin yetiştiği bir dönem olmuştur.

Kaynaklar

Ak, Ahmet Şahin, *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2003.

Altar, Cevat Memduh vd., *Atatürk Türkiye'sinde Müzik Reformu Yılları, 1987*.

Anadol, Cemal; Mehmet Kara, *Atatürk ve Sanat*, Yayılım Yayıncılık, İstanbul, 2001.

³² Aynı makamdan çeşitli formlardaki eserlerin, belli bir kural çerçevesinde sıralanması ile yapılan konsere “fasıl” denmektedir. Zamanla klasik fasıl anlayışında değişiklikler olmuş ve günümüzde peşrev ile başlayan fasıl ağır aksak şarkılarla başlayıp, daha yürük ve canlı ritimli şarkılara doğru birbirine aranağmelerle bağlanmıştır. Fasıl; türküler, köçekçeler ve çok hareketli şarkılarla, nadiren de bir saz semaisi ile bitirilmektedir. Çetin Köruküçü, *TÜRK SANAT MÜZİĞİ “bir şarkıdır yaşamak...”*, 1998, s. 190-193.

³³ Burhanettin Ökte, *Türk Musikisi Dergisi*, No: 13, 1948. (Atatürk Dönemi'nde, Riyaseti-Cumhur Musikî Heyeti'nde neyzen olarak beş yıl süre ile görev yapmıştır)

³⁴ Kemal Anburnu, *ATATÜRK'TEN ANILAR*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 130.

³⁵ Radi Dikici, *Cumhuriyetin Divası MÜZEYYEN SENAR*, Biyografi, Remzi Kitabevi, 2005, s. 73-82.

³⁶ Refik Ünal, *Atatürk'ün Sevdiği Türküler*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, s. 29.

Arel, Hüseyin Sadettin, "Türk Musikisi Nasıl İlerler?", *Musiki Mecmuası*; No:11, 1948, (1998, Sayı: 462, "Dünden Bugüne Arel", Arel'den -2).

Arel, Hüseyin Saadettin, "Türk Musikisinin Tarihine Dair", *Musiki Mecmuası*, Sene 1, No. 3, 1948, s. 3.

Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri, Açık Oturum, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü Yayını, Birinci Baskı, İstanbul, 1980 (Konuşmacılar: Murat Belge, Ercüment Berker, Muammer Sun, Çinuçen Tanrıkorur, Hilmi Yavuz, Faruk Yener).

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I 1919-1938; İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II 1906-1938; İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III 1918-1937; İkinci Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961.

Arıburnu, Kemal, *ATATÜRK'TEN ANILAR*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998.

Atay, Falih Rıfkı, *ÇANKAYA*, İstanbul, 1984.

Aydemir, Şevket Süreyya, *TEK ADAM Mustafa Kemal*, 3. cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

Bora, Bülent, *ZİYA GÖKALP Eserlerinden Seçmeler "Türkçülüğün Esasları"*, İstanbul, 1992.

Budak, Ogün Atilla, *Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi (Deneme)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Cengiz, H. Erdoğan, *Yaşanmış Olaylarla Atatürk ve Müzik: Riyâset'i Cumhûr İnce Saz Hey'eti Şefi Binbaşı Hafız Yaşar Okur'un Amları (1924-1938)*, 1993.

Dikici, Radi, *Cumhuriyetin Divası MÜZEYYEN SENAR*, Biyografi, Remzi Kitabevi, 2005.

Hindemith, Paul, *Türk Küğ Yaşamının Kalkanması İçin Öneriler 1935/1936*, Çeviren: Gültekin Oransay, Küğ Yayını, İzmir, 1983.

Kili, Suna, *ATATÜRK DEVRİMİ: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2006.

Körükçü, Çetin, *TÜRK SANAT MÜZİĞİ* "bir şarkıdır yaşamak...", İstanbul, 1998.

Lord Kinross, *ATATÜRK: Bir Millet'in Doğuşu*, Çeviren: Necdet Sander, 16. Basım, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Musiki Mecmuası, Tarihi Vesikalar: İstanbul Belediye Konservatuvarı Hakkında Prof. Joseph Marx'ın Raporu, No.11, 1949, s.18.

Nutku, Özdemir, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999.

Ökte, Burhanettin, *Türk Musikisi Dergisi*, No: 13, 1948.

Özalp, Mehmet Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi*, Derleme, 2. Cilt, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, 1986.

Saygun A. Adnan, *Atatürk ve Musiki*, Sevda-Cenap And Müzik Vakfı Yayınları, Ankara, 1987.

Sun, Muammer, *Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları*, Ajans Türk Kültür Yayınları, 1969.

Tombul, Enis, "Musikide Devrim: Cumhuriyet Döneminde Türk Musikisine Devlet Müdahalesinin Hikâyesi", *Musikişinas Dergisi*, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü Yayını, İstanbul, 2006.

Tura, Yalçın, *Türk Musikisinin Meseleleri*, 1988.

Ünal, Refik, *Atatürk'ün Sevdiği Türküler*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları, 1973.

Yektâ, Rauf, "Ziya Gökalp Bey ve Milli Musikimiz Hakındaki Fikirleri", *Musiki Mecmuası*, Yayına Hazırlayan: İsmail Akçay, 1997.